

Molnár Krisztina

Névelő nélkül álló főnévi csoportok a német és a magyar nyelvben

A névelők helyes használatának elsajátítása mind a magyarul tanuló németek, mind a németül tanuló magyarok számára első közelítésben egyszerűnek tűnik. Való igaz, hogy a névelőhasználat szabályai nem olyan rettegettek a nyelvtanulók számára, mint például a német Konjunktiv vagy a kétféle magyar igeragozás. A helytelen használat sem vezethet olymértékű félreértésekhez, mint az említett esetekben. A probléma súlyát az is csökkentheti a nyelvtanulók szemében, hogy mindkét nyelvben a névelők azonos típusai találhatók meg.

A névelők használata azonban mutat fel eltéréseket, melyek sok esetben jelentősek. Jelen tanulmányomban azokat az eseteket vizsgálom, amikor nem használunk névelőt, azaz a sokak által alkalmazott terminológia szerint „zéró névelőt”, vagyis „Nullartikel”-t használunk.

A névelők helyes alkalmazása nézetem szerint azért is fontos, mert éppen az ilyen jelentéktelennek, esetleg részletkérdésnek tekintett jelenségek ismeretén lehet a valódi nyelvtudást lemérni.

Az összehasonlító vizsgálat kiinduló nyelve az esetek nagy részében a magyar, de néhány használati mód esetében a német nyelvből kellett kiindulni. Az elemzés rendszernyelvészeti alapú, a példák túlnyomó többsége tőlem származik.

A tanulmány első részében azokat az eseteket mutatom be mind a német, mind a magyar nyelvben, amikor a főnévi csoport előtt nem áll névelő. Elsőként a tulajdonnevek névelőhasználatáról esik szó, mivel ez a terület körülhatároltabb, és a névelőhasználatra vonatkozó szabályok is némileg átláthatóbbak, mint a köznevek esetében, amelyekről a következő részben esik szó. A tanulmányt az elemzés eredményeinek összefoglalása zárja.

Tulajdonnevek

Elsőként a személynevek előtti névelőhasználatot mutatom be. Itt a részben eltérő használat miatt külön esik szó a vezeték-, illetve a keresztnivekről.

Sem a magyar, sem pedig a német nyelvben nem használunk névelőt a vezetéknivek előtt abban az esetben, ha jelző nélkül állnak. Jelzővel ellátott vezetéknivek előtt mindkét nyelvben kiteszük a határozott névelőt:

*Schmidt**der gute Schmidt**Kovács**a jó Kovács*

A beszélt nyelvben mind a magyarban, mind a németben megfigyelhetjük a határozott névelő használatát is:

Der Schmidt ist ein guter Kamerad. A Kovács jó haver.

A német nyelvben nők vezetékneveinél kiteszük a határozott névelőt, ezzel utalva az adott személy nemére. Mivel a magyarban nincsenek nyelvtani nemek, erre nincs lehetőség, így ezeket a neveket is névelő nélkül használjuk:

Liebmann elmondta ...

Die Wolf ist eine gute Schriftstellerin.

Ha a nők teljes nevét használjuk, már nincs szükség a névelő alkalmazására, hiszen az adott személy neme egyértelművé válik:

Rita Süßmuth war die Bundestagspräsidentin.

A magyar nyelvben lehetőség van híres, köztiszteletnek örvendő személyek, főként színészek esetében is a határozott névelő használatára. Ez a használati mód a németben ismeretlen, így ott ezek a nevek is névelő nélkül használatosak:

A Latabár

Keresztnevek előtt a választékos beszédben szintén nem használunk névelőt a vizsgált nyelvekben. A köznyelvben azonban lehetséges a határozott névelő használata. A keresztnevekről is elmondható, hogy ha jelzővel állnak, szintén használunk határozott névelőt:

Peter ist in der Bibliothek.

Péter a könyvtárban van.

Állandó jelzővel ellátott személynevek esetén a magyar nyelvben nem használunk névelőt, míg a németben történelmi személyiségek esetében a határozott névelő használatos, egyéb neveknél viszont a magyarhoz hasonlóan nincs névelő:

Karl der Große

Nagy Károly

klein Erna

Értelmezővel ellátott személynevekhez a német nyelvben nem használunk névelőt, ha az értelmező egy, a névhez szorosan kapcsolódó címet jelöl:

Direktor Müller

Müller igazgató (úr)

Professor Schulze

Schulze professzor (úr)

Ha azonban az értelmező foglalkozást jelöl, mindkét nyelvben kiteszük a névelőt:

der Dichter Goethe

a költő Goethe

Többes számú tulajdonnevek esetében a német nyelvben kiteszük a határozott névelőt, míg a magyarban ezek a nevek névelő nélkül használatosak. Kivételt ez alól a történelmi személyiségek neve képez, amelyek a magyar nyelvben is határozott névelővel állnak. Ezeket a neveket a magyarban eltérő képzésű többes számuk is megkülönbözteti:

Die Müllers sind angekommen. *Megjöttek Müllerék.*
die Bismarcks *a Bismackok*

Földrajzi nevek előtt többnyire szintén nem használunk névelőt sem a magyar, sem a német nyelvben.

A földrészek elé nem tesszük ki a határozott névelőt, ha nincs jelző. Kivételt ez alól – mindkét nyelvben – csak a két sarkvidék neve képez, amelyeket határozott névelővel használjuk:

Kolumbusz felfedezte Amerikát. *Kolumbus hat Amerika*
entdeckt.
Az Antarktison nem élnek *Auf der Antarktis leben keine*
jegesmedvék. *Eisbären.*

Országnevek előtt a magyarban szintén nem használunk névelőt. Kivételt ez alól csak a *Szovjetunió*, valamint a több szóból álló országnevek képeznek. A német nyelvben a névelőhasználat az országnév nemétől függ. A legtöbb országnév esetében (ezek a semlegesneműek) nem használunk névelőt. A nőnemű és a (kis számú) hímnemű országnevekhez a határozott névelő használata kötelező. Ugyancsak kötelező a határozott névelő használata a többes számú, valamint – a magyarhoz hasonlóan – a több szóból álló országnevek előtt:

Németország Európa egyik legnagyobb hatalma.
Deutschland ist eine der größten Mächte Europas.
die Vereinigten Staaten *az Egyesült Államok*

A németországi tartományok, a magyarországi megyék, valamint a városok és a községek esetében sem használunk határozott névelőt:

Bielefeld Észak-Rajna- *Bielefeld liegt in Nordrhein-*
Vesztfáliában van. *Westfalen.*

Két vagy több országnévből álló felsorolás esetén a német nyelvben lehetőség van a névelő elhagyására akkor is, ha ezek az országnevek egyébként névelővel használatosak:

Vertreten sind: Frankreich, Schweiz, Griechenland, Türkei.

Míg az utcák, terek esetében mindkét nyelvben a határozott névelő használata az általános, olyankor, amikor ezek a tulajdonnevek címzésben fordulnak elő, nem használunk névelőt sem a magyar, sem a német nyelvben:

A Parlament a Kossuth téren van. *Das Parlament ist auf dem*
Kossuthplatz.

Ha ugyanezek a nevek a tömegközlekedési eszközök megállóinak nevében fordulnak elő, a német nyelvben névelő nélkül, míg a magyarban határozott névelővel állnak:

A Kossuth tér következik. *Nächste Station: Alexanderplatz*

Más tulajdonnevek körében (mint pl. intézmények, vállalatok nevei, könyvcímek) a névelőhasználat mind a német, mind a magyar nyelvben ingadozik.

Feliratoknál, újságcikkek címénél a német nyelvben sok esetben megfigyelhető a névelő elhagyása. Ez a magyar nyelvben nem szokásos.

A németben nem használunk névelőt a gyógyszerek neve előtt, míg a magyarban a határozott névelő alkalmazása az általános.

Aspirin ist gut gegen Kopfschmerzen. Az Aszpirin jó fejfájás ellen.

Köznevek

A köznevek esetében is sokszor találkozhatunk a zéró névelő használatával. Ez a névelőnélküliség következhet a főnevek szemantikai tulajdonságaiból, valamint – elsősorban a németben – egyes szintaktikai szerkezetekből.

A „Nullartikel”-nek talán a legismertebb és a leggyakrabban előforduló használata mind a német, mind a magyar nyelvben, amikor a határozatlan névelő hiányzó többes számát helyettesíti:

Er kaufte Bücher. Könyveket vett. / Könyvet vett.

Itt kell megjegyezni, hogy a németben az általánosító kifejezésekben, definíciókban mindhárom fajta névelő használata lehetséges, míg a magyarban a határozott névelő használata az általános:

*Der Löwe ist ein Raubtier. Az oroszlán (egy) ragadozó.
Die Löwen sind Raubtiere. Az oroszlánok ragadozók.
Ein Löwe ist ein Raubtier. *Egy oroszlán (az) ragadozó.
Löwen sind Raubtiere. *Oroszlánok ragadozók.*

[Uzonyi 485]

Nem használunk névelőt egyes számban anyagneveknél, ha határozatlan mennyiséget jelölünk:

*Er trinkt gern Bier. Szívesen iszik sört.
Milch ist gesund. A tej egészséges.*

A második mondat magyar megfelelőjében azért használunk határozott névelőt, mivel itt is általánosító megállapításról van szó, amikor a magyar nyelvben nem lehetséges a névelő elhagyása.

Ha azonban az ezekkel az anyagnevekkel jelölt dolgok bármilyen módon ismeretek a beszélő számára, a németben is kötelező a határozott névelő használata:

*Nimm die Milch aus Vedd ki a tejet a hűtőszekrényből!
dem Kühlschrank!*

Foglalkozást, funkciót, nemzetiséget jelölő kifejezéseknél szintén nem használunk névelőt, amennyiben ezek a kifejezések jelző nélkül fordulnak elő:

Er ist Lehrer. (Ő) tanár.

A németben nem használunk névelőt érzéseket, állapotokat, tulajdonságokat, folyamatokat kifejező főnevek esetében. A magyarban ezeket a főneveket többnyire határozott névelővel használjuk:

<i>Schönheit vergeht,</i>	<i>A szépség múlandó, az erény örök.</i>
<i>Tugend besteht.</i>	[DUDEN 216]
<i>Widerstand ist nutzlos.</i>	<i>Az ellenállás hiábavaló.</i>
<i>Sie braucht Ruhe.</i>	<i>Nyugalomra van szüksége.</i>
<i>Arbeit ist die Grundlage</i>	<i>A munka a siker alapja.</i>
<i>des Erfolges.</i>	[HELBIG/BUSCHA 378]

Az említett csoportba tartozó főnevek előtt állhat a német nyelvben is névelő, ha valamilyen módon – jelzővel vagy mellékmonddal – specifikáljuk őket.

<i>Die Arbeit / Arbeit ist die Grundlage seines Erfolges.</i>	<i>A munka a sikerének az alapja.</i>
---	---------------------------------------

Nem használunk névelőt a németben azoknál az időhatározóknál, amelyek előljárószó nélkül, jelzővel fordulnak elő, valamint a hét napjai esetében, amennyiben ezek előljárószó, illetve jelző nélkül állnak. Ezek a kifejezések a magyarban is névelő nélkül fordulnak elő:

<i>Nächsten Sommer fahren wir nach Griechenland.</i>	
<i>Jövő nyáron Görögországba utazunk.</i>	
<i>Heute ist Donnerstag.</i>	<i>Ma csütörtök van.</i>

Szintén névelő nélkül használjuk a németben azokat a többé-kevésbé állandósult kifejezéseket, amelyek egy igéből és egy elvont főnévből állnak, és egy igének, illetve egy melléknévnek megfeleltethetők. Az ilyen kifejezésekben szereplő főnevek előtt a magyarban sem használunk névelőt:

<i>Er holt Atem</i> (= Er atmet.)	<i>Levegőt vesz.</i> (= Lélegzik.)
<i>Er hat Geduld.</i>	<i>Van türelme.</i> (= Türelmes.)
(= Er ist geduldig.)	

Ha ezeket a főneveket jelzővel vagy mellékmonddal specifikáljuk, a németben lehetséges elsősorban a határozatlan névelő használata, de egyes esetekben határozott névelő is állhat. A magyar nyelvre ilyenkor is inkább a névelőnélküliség jellemző:

<i>Er holt einen tiefen Atem.</i>	<i>Mély lélegzetet vesz.</i>
-----------------------------------	------------------------------

A németben nem használunk névelőt azon főnevek előtt, amelyek olyan – hátravetett jelzőként szolgáló – előljárószós szerkezet részei, amelyek melléknévvel helyettesíthetők. Magyarra ezeket a kifejezéseket minőségjelzős szerkezettel fordítjuk:

<i>Das ist ein Problem von großer Bedeutung.</i>	<i>Ez (egy) jelentős / nagy jelentőségű probléma.</i>
--	---

Ugyancsak nem áll névelő a németben olyan előljárószós kifejezésekben, amelyek valamilyen határozót fejeznek ki, és így egy határozószóval helyettesíthetők. A magyarban ezeknek a kifejezéseknek többnyire határozószók felelnek meg:

Sie wendeteten sich in freundlicher Weise an uns.

Barátságosan fordultak hozzánk.

Elmarad a névelő a németben olyankor is, ha az egy melléknévből vagy melléknévi igenévből és egy főnévből álló szókapcsolat birtokos esetben van. Az ilyen mondatok magyar megfelelőiben szintén nem áll névelő:

Er ging schnellen Schrittes durch die Straße.

Gyors léptekkel ment át az úton.

Szintén nem használunk névelőt a németben azokban az esetekben, ha a főnév előtti pozíciót már elfoglalta egy olyan szó, amely nem kombinálható a névelőkkel. Ez lehet egy másik determináns, mint például a birtokos vagy a mutató névmás, a *viel* és a *wenig* szó, esetleg egy birtokos esetben álló tulajdonnév:

die Lehrerin, deren Sohn *a tanárnő, akinek a fia*

mein Buch *az én könyvem*

dieses Buch *ez a könyv*

Dort kommt Karls Mutter. *Ott jön Karl(nak az) édesanyja.*

A magyarban is elmarad a névelő, ha az adott szintagma vele nem kombinálható determinánst tartalmaz:

mindkét könyv *beide Bücher / die beiden Bücher*

Míg a magyarban a felsőfokú melléknevek és határozók esetében a névelőhasználat ingadozó, a németben abszolút felsőfok esetén általában nem használunk névelőt:

Es war tiefster Winter.

Der Betrieb arbeitet mit (den) modernsten Maschinen.

Az üzem a legmodernebb gépekkel dolgozik.

Névelő nélkül állnak mindkét nyelvben a parancsszavak, a felkiáltások és a megszólítások:

Hände hoch! *Kezeket fel!*

Hilfe! *Segítség!*

Vorsicht! *Vigyázat!*

Verehrter Herr Professor! *Tisztelt Professzor Úr!*

Ugyancsak névelő nélküli formák szerepelnek többnyire a hiányos mondatokban is, főleg a köszöntésekben, de a távirati nyelvben is a névelők elmaradása figyelhető meg.

Guten Tag! *Jó napot!*

A németben névelő nélkül állnak azok a szavak, amelyek saját magukra utalnak, míg ezek a szavak a magyarban határozott névelővel fordulnak elő:

Wie heißt „Brot“ auf Englisch? Mi a „kenyér“ angolul?

„Straße“ soll nach der neuen Rechtschreibung mit Doppel-S geschrieben werden.

A „Straße“-t az új helyesírás szerint két s-sel kell írni.

A magyar irodalmi nyelvben nem használunk névelőt a főnévi állítmány előtt. Kivételt ez alól csak a hasonlat képez. E mondatok német megfelelőiben mindig szerepelnie kell egy igének, amely az esetek túnyomó részében a létige. Ezekben a mondatokban egyes számban a határozatlan névelő használata kötelező, míg többes számban a magyarhoz hasonlóan névelő nélkül állnak:

Ez szekrény. *Das ist ein Schrank.*
Ezek szekrények. *Das sind Schränke.*

A németben nem használunk névelőt egyes funkcionális igével alkotott szókapcsolatokban. Ezek a szókapcsolatok vagy névelő nélkül, vagy határozott névelővel fordulnak elő; a névelőhasználatra nézve általánosan érvényes szabályok nincsenek. A magyar nyelv hasonló szókapcsolataira inkább a névelő nélküli forma jellemző:

Vertrauen haben *bizalommal van*
zur Verfügung stehen *rendelkezésre áll*

Szintén nem használunk névelőt egyes, már állandósultnak tekinthető kifejezésekben. Itt azonban különbségek lehetnek a két vizsgált nyelv között. A magyarban több olyan esetben sem használunk névelőt, amikor a németben a határozott névelő kitétele kötelező:

nach Hause gehen *hazamenni*
auf See sein *tengeren van*
zur Schule gehen *iskolába jár*
ins Kino gehen *moziba megy*

Nem használunk névelőt az állandósult szópárokban sem:

Satz für Satz *mondatról mondatra*
weder Fisch noch Fleisch *se hús, se hal*

A németben nem áll névelő a tantárgyak, egyetemi szakok neve előtt sem. Ha azonban egy adott tudományterület nevééről van szó, a határozott névelőt használjuk. A magyarban a névelőhasználat ingadozó:

Er hat eine Fünf in Deutsch *Ötöst kapott németből.*
bekommen.

Sie mag Geographie am besten. *Legjobban a földrajzot szereti.*

Er hat neue Untersuchungsmethoden in die Physik eingeführt.

(Helbig/Buscha 387)

*Új vizsgálati módszereket vezetett be
a fizikában.*

A németben nem áll névelő egyes ünnepek (*Weihnachten, Ostern, Pfingsten*) neve előtt, míg a többi ünnep nevét határozott névelővel használják. A magyarban a névelőhasználat ingadozó:

Wo hast du Weihnachten *Hol töltötted a karácsonyt?*
verbracht?

Zu Ostern fahren wir zu den Großeltern. *Húsvétkor a nagyszülőkhez utazunk.*

Végül meg kell említeni, hogy a német köznyelvben egyes rokonságot jelölő szavak előtt (*Vater, Mutter, Großvater, Großmutter*) általában nem áll névelő. Ez a magyar nyelvben is megfigyelhető:

Vater ist nicht zu Hause. *Apa nincs itthon.*

Összefoglalás

Amint vártuk, a névelő elhagyásának szabályai sok esetben megegyeznek a német és a magyar nyelvben, de jelentős eltérések is tapasztalhatók. A tulajdonnevek esetében ezek egy részét az okozza, hogy a magyarban nincsenek nyelvtani nemek, míg a német három ilyen nemet különböztet meg. Ezzel magyarázható a határozott névelő használata a német nyelvben nők vezetékneve előtt, valamint ugyancsak a határozott névelő kitétele azon országnevek előtt, amelyek a többségtől eltérően nem semleges, hanem nő- vagy hímneműek. A magyar nyelv ilyen megkülönböztetés híján ezekben az esetekben sem használ névelőt.

Nem elhanyagolható különbség az sem, hogy a magyarban az állandó jelzővel ellátott személynevekhez nem használunk névelőt, míg a németben történelmi személyiségek neve elé kitesszük a határozott névelőt.

A németül tanulók számára fontos annak az ismerete is, hogy a német nyelvben felsorolásokban elmaradhat az egyébként kötelező névelő a földrajzi nevek előtt.

A köznevekre vonatkozóan talán a legfontosabb különbség az, hogy a magyar nyelvben általánosító kifejezésekben nem maradhat el a névelő, míg a német nyelvben az ilyenfajta állításokban mindhárom névelőtípus alkalmazható. Ennek az ismerete elsősorban a magyarul tanuló német anyanyelvűek számára elengedhetetlen.

Jelentős különbség mutatkozik az elvont főnevek előtt névelőhasználatban is. A német nyelvben e főnevek előtt többnyire nem áll névelő (természetesen csak akkor, ha nincsenek más módon is specifikálva), a magyar nyelvben azonban az esetek túlnyomó részében határozott névelővel használatosak. Különösen igaz ez azokban a mondatokban, amelyekben ezek a főnevek az alany szerepét töltik be.

Egyik nyelvben sem állhat névelő a főnévi csoport élén abban az esetben, ha ezt a helyet egy másik determináns foglalja el. Az azonban, hogy mely determinánsok, illetve determinánsi funkciót betöltő egyéb kifejezések nem kombinálhatók a névelőkkel, eltérő a két nyelvben. Ez külön vizsgálatot igényel, így jelen tanulmány kereteibe nem fér be.

Fontos tudni, hogy a névelő nélkül álló magyar főnévi állítmánynak a német nyelvben egyes számban a határozatlan névelő felel meg – természetesen kiegészülve a kopulával –, míg többes számban a névelő nélküli alak használatos.

Jelentős különbséget mutat az állandósult kifejezések, frazeologizmusok névelőhasználata is, amely azonban egyértelmű szabályok híján nem leírható, így nem is hasonlítható össze.

Irodalom

DROSDOWSKI, Günther (szerk.)(1984⁴): *Duden. Die Grammatik*. Mannheim: Dudenverlag

ENGEL, Ulrich (1992²): *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Groos

HELBIG, Gerhard – BUSCHA, Joachim (1991¹⁴): *Deutsche Grammatik*. Leipzig: Langenscheidt

TOMPA József (szerk.)(1961): *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I.* Budapest, Akadémiai Kiadó

UZONYI Pál (1996): *Rendszeres német nyelvtan*. Budapest: Aula Kiadó